

Näkökulmia tieteelliseen toimitustyöhön

Olen luopumassa pitkäaikaisesta ja mieluisasta harrastuksesta, nimittäin Kirjastotiede ja informaatiikka -lehden päätoimittajan tehtävästä. Aikaa eläkeläisellä toki riittää kaikkeen siihen, mistä hän pitää, mutta on jo aika runsaan 13 vuoden urakan jälkeen vetäytyä syrjään ja antaa tilaa tuoreille voimille.

Pääkirjoitusten teemat ovat lehdessämme päätoimittajan vastuualuetta. Hänen ei tarvitse laatia niitä itse, mutta hän vastaa siitä, mitkä teemat pääkirjoituksissa ovat esillä. Tässä mielessä hän luo itsenäisesti lehden linjaa. Viimeisen pääkirjoituksen tehtävänä ei ole luoda jotain linjaa: Uusi toimitus luo oman profiilinsa. Niinpä valitsin teemaksi tarinoinnin siitä pitkästä työrupeamasta, joka nyt jää taakse.

Tieteellisen toimitustyön oppimisprosessini alku on kaukana 1950-luvun lopulla, jolloin tutustuin ruotsalaiseen mikropaleontologiin Anders Martinsoniin. Anders oli aikansa nuori kapinallinen, erityisen tympääntynyt siihen, että tieteen nimissä julkaistiin hänen mielestään aivan liian paljon sisällöltään triviaaleja ja kielellisesti huonoja kirjoituksia eikä kotimaisten tieteellisten aikakauslehtien laadussa ollut muuta hurrattavaa kuin painopaperin laatu. Tätä on kuultu ennenkin ja kuullaan vast'edes.

Toimitustyön tekevät kirjapainojen latojat, Anders jyrisi. He antavat käsikirjoituksille typografisen muodon – kukin latoja oman, kieltämättä hyvän ammatillisen harkintansa mukaan. Se kuitenkin johtaa yhtäältä siihen, että aikakauslehdillä ei ole yhtenäistä typografista asua lukuunottamatta aikojen aamuna valittua kirjasintyyppiä, ja toisaalta siihen, että painatuskustannukset kohoavat taivasiin, koska tekijät viimeistelevät tekstejään vielä taittovedokseenkin. Siitä syntyy kohtuuttomia julkaisuviikeitä sekä lehden julkaisuakataulun että kirjoituksia painettavaksi tarjoavien muiden tutkijoiden kannalta.

Oikeassahan Anders oli. Muistan elävästi miten samoihin aikoihin valtion painatuskeskuksen faktori Liesjärvi varovaisin sanakääntein kehotti geologista tutkimuslaitosta vaihtamaan julkaisujensa kirjasintyyppiä, koska sillä ladottiin enää vain VR:n

aikataulut ja VR:kin aikoi vaihtaa toisenlaiseen. Senkin olen nähnyt, miten tekijä hylkäsi huonosti ladotun (!) tekstin ja tilasi uudesta tekstistä ja taittovedoksen pätkistä liimatusta koosteesta uuden ladelman.

Viimeistely on tehtävä käsikirjoitukseen, Anders messusi, ja vaati, että tekijöiden tulee siinä vaiheessa saada tukea paitsi teknistä esitystapaa myös sisältöä ja kielellistä ilmaisua koskevissa seikoissa. Häntä ärsytti myös se, että kirjoittajille kukaan ei kertonut, että bibliografisia viitteitä oli eri tieteenaloiilla standardisoitu, vielä enemmän se, etteivät siitä tienneet niin-sanotut toimittajatkaan. Erityisesti hän päivitteli sitä, että levikkikysymyksiin ei paneuduttu ollenkaan. Levikki on kiinni laadusta ja hinnasta, hän julisti.

Ruotsin tiedehallinnossa alettiin kiinnittää huomiota tieteellisen julkaisemisen talouteen jo 1960-luvun puolimaissa. Anders Martinsonin käsityksiin alettiin kiinnittää huomiota varsinkin, koska hän oli käytännössä jo osoittanut miten laatua ja kustannussäästöjä saadaan aikaan jätävän toimitustyön avulla.

Ruotsin aloitteesta tieteellisen julkaisutoiminnan kehittäminen otettiin myös pohjoismaisen yhteistoiminnan piiriin. Minulle kävi niin onnekaasti, että sain edustaa Suomea yhteistyön alkuvuosina ja pääsin ihan vapaakydyillä osalliseksi silloin käydystä perusteellisesta keskustelusta.

Kerran Anders ja minä rakentelimme kööpenhaminalaisen hotellin baarissa teesejä tieteellisen toimittamisen olemuksesta. Lista oli pitkä, mutta tiivistimme sen suunnilleen seuraavaan muotoon:

1. Päätoimittaja on tieteenalansa julkaisutoiminnan kehittäjä.

2. Koska julkaiseminen on tutkimustyön olennainen osa, on päätoimittajan työ perusolemukseltaan pitkäjänteistä tieteenharjoituksen edistämistä. Samalla se on tutkijoiden hyväksi tehtävää ohjaavaa työtä. – Nykyisin kaiketi sanottaisiin, että toimitustyöllä on sekä yhteisö- että yksilötason ulottuvuuksia.

3. Päätoimittajalla tulee olla sekä tieteellistä kypsyttä että aidosti sosiaalinen mielenlaatu tuke-
massa muiden tutkijoiden hyväksi tehtävää työtä.

Toimittajan tulee voida irrottautua omista tutkimushankkeistaan kulloinkin tarvittavaksi ajaksi ja antaa vastaava energiapanos toimittamansa julkaisun hyväksi.

4. Julkaisutoiminnassa tarvitaan myös taloudellisuutta ja painoteknisten mahdollisuuksien tuntemusta. Päätoimittaja on vastuussa siitä, että aikakauslehti ilmestyy tietynä määränä vihkoja vuodessa ja että budjettiraameissa pysytään. Jälkimmäisessä on uusista painoteknisistä sovellutuksista usein hyötyä. Suurin hyöty saadaan käsikirjoitusvaiheeseen panostetusta viimeistelytyöstä.

Saimme aikaan aikamoisen ihmeotuksen. Anders Martinson tuli piirtäneeksi omakuvan. Tuollainen nyt jo edesmennyt ystäväni Anders todella oli. Vähäisemmälle perfektionistille ohjenuoraksi riittää se, että hän ei suhtaudu päätoimittajan tehtävään minään vasemman käden askareena, vaan paneutuu tehtävään vuosikertaa pitkäaikaisempaan projektinaan.

Listallamme oli viideskin teesi, nimittäin se, että tieteellinen toimitustyö tulisi ottaa huomioon tieteellisenä ansiona virantäytöissä. Siitä olimme kuitenkin myöhemmin eri mieltä. Väitin, ettei toimitustyön laatua voida arvioida ilman alkuperäisiin käsikirjoituksiin vertaamista, ettei semmoista urakkaa voi edellyttää viran täytön asiantuntijoilta eikä menettely olisi korrektaa käsikirjoitusten laatijoita kohtaan. Anders katsoi, että aikakauslehden laadukkuus syntyy nimenomaan päätoimittajan työstä: Laatu paljastuu lehteä lukemalla.

1970-luvulla perustettiin monille tieteenaloille kansainvälisiä tieteellistä julkaisutoimintaa edistäviä järjestöjä. Kansallisella tasolla ei keskustelufoorumi ottanut syntyäkseen. Tieteelliset seurat olivat nyreissään, kun julkaisutoiminnan määrärahojen saanti alkoi kiristyä. Nyreys kanavoitiin rompottamiseen. Se on meillä maantapa. Tieteellisten toimittajien vähäiset yritykset järjestäytyä silloisen kirjallisuuspalvelun seuran puitteissa eivät saavuttaneet vastakaikua. Seurassa kiinnostus suuntautui muunlaiseen tiedonvälitykseen. Tieteellinen toimitustyö oli ei-kenenkään-maata.

Nykyinen Helsingin yliopiston II vararehtori, professori Paul Fogelberg, silloinen Terran nuori päätoimittaja tuli jo varhaisessa vaiheessa mukaan julkaisutoiminnan ja toimitustyön kansainvälisiin kehittämishankkeisiin. Hänen ansiostaan asiat ovat 1980-luvulla kohentuneet niin, että tieteellisen toi-

mitustyön yhteisiä ongelmia pohditaan oman kotimaisen yhdistyksen piirissä.

Kirjanteon tekniikka on kertomistani ajoista muuttunut täysin. Vaatimus käsikirjoitusten viimeistelystä ennen painatusta ei ole kadonnut minnekään.

Eri tieteenalojen yhteisöt ovat monella tavalla erilaisia. Yksi erilaisuuksista on käsikirjoitusten tarjoajien määrä. Kirjastotieteen ja informatiikan (informaatiotutkimuksen) lyhyt historia maassamme on syynä siihen, että käsikirjoituksia ei ole soljunut virtanaan lehden toimitukselle. Alan tutkijoita on kovin vähän. Määrän kasvu on hidasta. Yhteistyö muiden tieteenalojen edustajien kanssa näyttää vasta nyt virinneen niin, että käsikirjoitusten tarjonnan voidaan odottaa lisääntyvän.

Kirjassaan Kauppatavarana sivistys Untamo Utrio (s. 31) sanoo: "Kustannusliike ei voi menestyä tarjottujen käsikirjoitusten turvin. Oma-aloiteisuus ratkaisee kustantajan menestyksen." Se pätee myös Kirjastotiede ja informatiikka -lehden tuottamiseen. Päätoimittajan vaivalloisin tehtävä on ollut hankkia riittävä määrä kelvollisia käsikirjoituksia.

Ahdinko ei suinkaan ole vain kielteinen piirre, sillä se poikii myös uusia ratkaisuja. Sellainen oli aikanaan päätös antaa lehdelle tehtävä toimia nuorten tutkijoiden ensimmäisenä tieteellisenä julkaisukanavana. Toimitukselle se on hieno ammatillinen haaste.

Alkaen Kirjastotiede ja informatiikka -lehden 14. vuosikerrasta päätoimittajan tehtävän ottaa vastaan Mirja Iivonen – sellaisessa oman elämänsä vaiheessa, jossa hänen väitöskirjansa on edennyt ennakkotarkastukseen ja hän voi suunnata tutkijan energiaansa uusille urille. Toivotan Mirjalle yhtä hyviä ja rikkaita kokemuksia päätoimittajan työstä kuin minulla on ollut kuluneina vuosikymmeninä.

Mirja Iivonen "perii" lähimmäksi apulaisekseen lehden ammattitaitoisen toimitussihteerin Riitta Kärjen. Riitta ja minä olemme oppineet toinen toisiltamme lehden tekemisen arkisia asioita ja usein huvitelleet tarkastelemalla tieteensosiologisia asettamuksia meidän käytännön kokemuksistamme käsin. Riitalle lämmin kiitos hauskaista ja hyvästä yhteistyöstä!

Helsingissä 28.11.1994

Marjatta Okko